

חטא העגל ופולחן האישיות

רואים אנו כמה חמור הוא חטא העגל, שהרי עד עכשיו אנו נושאים בעונשו. אמרו חז"ל: "אין דור ודור שאינו נוטל אונקיא (משקל מועט, כמו גרם) ממעשה העגל" (שמות רבה מ"ג, ג). ודאי אין שום הצדקה שאנחנו נסבול עונש על חטא שעשו אבותינו? אלא נראה לי כי בכל דור ודור חוזרים אנו לקלקל באותו משגה של חטא העגל. ומה הוא שורש החטא? בארו כמה מגדולי רבותינו שאנו טועים ב"פולחן האישיות".

דבוקים אנו בהקב"ה. אבל כדי שיהיה קשר זה אמיתי והדוק, אין לשים באמצע שום גורם אחר, שום מתווך. כל אדם זקוק לישועה ומבקש מה' הצלחה. אבל הוא צריך לבקש זאת ישירות מה', ולא לשים שום בן אדם כ"סוכן", ואפילו אם יהיה צדיק גמור כמו משה רבינו! והרי כך היה מעשה. יעקב אבינו כעס על רחל שבקשה ממנו "הבה לי בנים". והשיב לה בגערה נוראה "התחת אלהים אנכי?". מה פירוש "תחת"? לומר שאני לא במקומו, אינני ממלא תפקידו. ויש בפנייה כזו עוון. כך פירש רמ"א בספרו "תורת העולה" (חלק א' פרק י"ט, והרחבתי הדברים ב"אוצרות התורה", פרשת ויצא, שיחה חמישית) "וידוע שרחל לא נשתטית שיעקב הוא הנותן לה בנים, אלא שכיוונה בדרך אמצעי [שהיה מבקש ומתחנן עבודה, כלשון רש"י בדבור המתחיל: הבה לי].

למדנו מדבריו כי אפילו אדם שהוא צדיק, חסיד וקדוש, אין לפנות אליו לבקש ישועה, ואין לסמוך עליו שיש לו כוח על-טבעי לשנות את מציאות חיינו. הנכשל בזה, עובד את ה' בשיתוף כוחות, ח"ו. וזהו שורש חטא העגל שהוא סרך עבודה זרה, שחשבו כי בהעדרו של משה הם אבודים ורחוקים הסיכויים שה' יושיע. עבירה גוררת עבירה, ומפני זה עשו פסל.

חז"ל מודיעים לנו כי כאשר עברו ארבעים יום אשר משה שהה בהר, ולא חזר במועד שנקבע, השטן בלבב את העולם והראה לבני ישראל סיוט דמיוני כאילו מוליכים את ארונו של משה [לקבורה] (רש"י, שמות ל"ב, א). העם הוכה בפאניקה, והיו אובדי עצות כיצד ישיגו ההשגחה האלוהית. לכן ביקשו מאהרן שיכין "ממלא מקום" שם תשכון שכינה.

על כך מותח רבי שמשון רפאל הירש ביקורת: "הם לא ראו במשה את עושה רצונו של ה' [בלבד] וכו', אלא הם ראו בו איש שבכוח השפעתו להטות את רצון האלוהות ושבכוח יישותו להבטיח חסות מטעם האלוהות. בעיני האנשים האלה, לא היה זה ה' שהוציאם ממצרים באמצעותו של משה, אלא היה זה משה שהיטה את רצון ה' לעשות את מעשה הגאולה הזאת" (ביאור רש"י הירש לתורה, שמות ל"ב, א'. ד"ה "הם לא ראו"). [ורש"י הירש מעיר כי לכן אין שמו של משה רבנו מוזכר כלל בכל הנוסח של

"הגדה של פסח". כדי שנתחנך שאיננו תלויים בנחיצותו של שום אישיות, יהיה מי שיהיה].

מעניין הדבר כי גם אחד מגדולי תנועת החסידות אמר אותו הרעיון, ואף ייחס תלות כזאת לאנשי ערב רב! כך רושם ר' צדוק הכהן: "אמרו חז"ל (שמות רבה פרשה מ"ב) כי העגל נעשה ע"י ערב רב, הם הנקראים [לך רד כי שיחת] עמך, עמו של משה שהוא קיבל אותם [כגרים]. כי בני ישראל [בני האבות] נקראים 'עם ה'!" שעיקר אמונתם בהשם יתברך, רק משה הוא המלמדם לזה [בלבד], וכפדגוג המגדל את בן המלך. לכן הם רבו עם משה [הם הרשו לעצמם לריב איתו, כי לא התייחסו אליו כאיש על-טבעי]. אבל הערב רב הם רק האמינו במשה, שראו נסים ונפלאות שעשה, ונקראים עם משה ולא עם ה'. כי לא ידעו את ה', כי הם גשמיים, ואין משיגים רק דבר גשמי נגלה ונראה למראית עין. ולכן אמרו 'כי זה האיש משה אשר העלנו מארץ מצרים, לא ידענו מה היה לו'. והוצרכו לתמונה אחרת שיאמינו בה. כי בלא תמונה נגלית לעין, לא היה מושג אצלם אמונה. וכו' אבל הערב רב אין להם השגה ואמונה, רק בדבר המוחש" (לקוטי מאמרים, עמ' 239, סוף מאמר סיום הש"ס).

ואנו יודעים שר' צדוק לא קרא רעיון זה בכתבי רש"ר הירש (שנדפסו אז בגרמנית). וגם רש"ר הירש לא ראה ספרי ר' צדוק, שנדפסו כמה עשרות שנים אחרי פטירתו. והרי אותו הרעיון, אבל מכיוונים כה שונים!

אותו פולחן אישיות הנפוצה בימינו, אשר בני אותן כיתות נותנים כל יהבם על כל מוצא פיו של מנהיג הקבוצה ("את אשר תברך, מבורך") ופונים אליו שיגזור אומר ויוושעו, הללו ודאי עוברים על דברי רמ"א הנ"ל, דברי רש"ר הירש ור' צדוק. אבל עדים אנחנו כי גם בציבור הליטאי חדר הרעיון הנפסד הנ"ל, בהאמינם שהמנהיג לא יכול לטעות, וכל דבוריו הם כ"אורים ותומים" בהחלטיות וסמכות עליונה, ואפילו כאשר איננו מביא שום מקור תורני לדבריו.

התלמידים מאצילים עליו כוח אל-טבעי בביטוי לא מדויק "שכינה מדברת תוך גרונו". לכן טוב הדבר לפרסם כי גדול עולם הליטאים, הרב "משך חכמה" (מחבר "אור שמח") גם הוא הטיח ביקורת על גישה נלוזה זו. ובלי שקרא דברי רש"ר הירש או דברי ר' צדוק, גם הוא עלה על אותה מסילה לבאר מה היה השורש לחטא העגל, במה שנתייאשו בהעדר מנהיגם, אותו ראו בחוש. והוא טוען כדלהלן:

"משה לא קראו התורה רק סרסור (ע"פ דברים ה', ה') אבל אין התייחסות התורה לו [כלומר, התורה היא עצמאית ממנו, לא הוא עצמו עצם התורה]. והתורה היא מחוייבת המציאות, כי קודשא בריך הוא ואורייתא חד וכו' וכו'. והנה [איש] דל השכל קצרה ידו [להשיג] [להבין] מחויב המציאות בלתי תכלית ובלתי מושג. ולכן חתרו להם מסילות [אופנים] לעשות צורות ודמיונות וכו'. וריקודי הנפש [שהיה בעגל] ורתיחות הדם נתהוה ממושג מוחשי ונראה. והמה, כאשר ראו כי בושש משה, נפלו מאמונתם

וביקשו לעשות להם עגל ולהוריד על הצורה ההיא רוח ממעל, ולשפוט על זה כי הוא מרכבה לאלהות המשגיח בעולם השפל, והוא העלה אותם ממצרים. ועל זה צווח משה ככרוכיא: 'האם תדמו כי אני 'עניין'? וכי אני 'קדושה' [עצמאית] בלתי מצות ה' חלילה, [כי] גם אני איש כמוכם, והתורה אינה תלויה בי. ואף [ואפילו] אם לא באתי היתה התורה במציאותה בלי שינוי חלילה וכו'. 'ויחר אף משה' רצונו לומר כי אין שום קדושה ועניין אלוהי כלל בלעדי מציאות הבורא יתברך שמו. אולם כאשר שבר הלוחות, ראו איך המה לא הגיעו אל מטרת האמונה בה' ותורתו הטהורה. וכו'. להראות כי אין בנברא קדושה בעצם, רק מצד שמירת ישראל התורה" עכ"ל.

כלומר בלי קשר לתורה הכתובה והמסורה, אין חשיבות עליונה לדברי שום בן אדם. הרי שגם גאון ישראל [מהפלג הליטאי] בא לחנך שהאדם המנהיג את ישראל, הנה גם הוא רק קרוץ חומר אנוש כשאר בני האדם. והתולה בו כוחות מאגיים, שעל פיו יבורך הכל, ויש בכוחו להטות דעת ה' לעשות כרצון האדם, יש בזה מן עוון העגל.

אבל כאן עומד נגדנו פתגם עממי "צדיק גוזר והקב"ה מקיים" (על סמך הגמרא "וכתיב בהו בצדיקים 'ותגזר אומר ויקם לך', שבת נט ע"ב). ועוד, הרי מפורש אמרו חז"ל כי ביכולתם של צדיקים לבטל גזירות רעות (מועד קטן טז ע"ב)?! אלא הבדל יש. אמנם נכון כי ה' שומע לתפילות הצדיקים ו"רצון יראיו יעשה". אבל אין זאת אומרת כי מותר לאחרים לפנות אליהם ולבקש מהם שייגזרו בעבורם. אלא כל אדם מישראל צריך לפנות ישירות אל הקב"ה, ולא לבקש אמצעי. וגם אם מבקשים ממנו "ברכה" בלבד, אין לבטוח בזה שעל ידי מלל פיו כן יגזור, וכן יהיה.

[וכבר כתבנו במקום אחר, שהפונים אל אדמו"ר שיחליט עבורם מי הוא בן זוגם, או היכן יגורו, או במה יתפרנסו, טועים הם. כי אדמו"ר רק מייעץ ברוחניות, ואין בו כוחות נבואיים לומר במה יצליחו בחומריות. כן כתב "בעל התניא" במאמר אגרת הקודש, פרק כ"ב (עמ' קל"ד)].

צריכים קנה מדה לבחון אם אדם מעריץ כראוי וכתורה את האישיות הדגולה, או שהוא נכשל בזה חלילה בעוון העגל. המדד לכך הוא אם התלמיד יכול להודות שיש איזה חסרון במנהיגו. אם הנמשך אחרי בעל הכריזמה יכול להבחין שבדבר מסוים המנהיג שלו טועה, סימן הדבר שהתלמיד נוהג כראוי. כך מפורש בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רמ"ב, סעיף כ"ב) שאם התלמיד ראה את רבו עושה שלא כהלכה, עליו להוכיח אותו [בעדינות]. אבל לעומת זאת, על פי "אמונת חכמים" שנצטיירה בעיני רבים מבני זמננו, כל מה שהרב עושה הוא "קדוש" ואין להרהר אחריו. אדרבה, יאמרו התלמידים "מה ידענו שהוא לא יודע? ואם עשה כך וכך, זה עצמו ראה שעשה כדיון!". וכבר כתב נגד גישה פסולה זו אדמו"ר מחבר בני יששכר (בהגותו לספר "סור מרע ועשה טוב", ס"ק צ"ז. ודברי אדמו"ר ר' צבי הירש מזידצ'וב, שם). בעצם, רבא אמר זאת מפורשות בבבא בתרא (קל ע"ב) לשני תלמידיו.

גם מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק טיפל בשאלה זו. זו לשונו: "הדבקות בצדיקים, כדי שיתערב כח המציאות בנשמתם עם הנשמה הבלתי נשלמת, היא דבר נכבד מאד במהלך התפתחות הנפשות. אבל צריך שמירה גדולה, שאם יטעה בצדיק אחד וידבק בו דבקות פנימית הווייתית, וידבק ג"כ בחסרונותיו, הם יפעלו לפעמים על הדבק במדה גרועה הרבה ממה שהם פועלים על האיש המקורי" ("אורות", עמ' קמ"ו). הרי שאין עלינו להאמין במנהיג בעיניים עצומות, ובלי להפעיל כוחות הביקורת. יש להכיר מה יש להעריך, וממה יש להסתייג. ואילו נהגנו כך, לא היינו טועים בכמה מכשולות בימינו. כל תלמיד צריך לקבוע הבחנה תורנית, עצמאי ממה שהוא רואה בבני אנוש, ולא להיסחף בזרם של הערצה עיוורת. מצאנו בחז"ל שהיו בודקים ומוצאים פגמים גם בגדולי אישי התנ"ך, ולא טייחו דברים. כל שכן באישים שהם בדורות מאוחרים יותר.

בזה אנו מבינים יותר למה עונש העגל נמצא בכל דור ודור. אשרי הנזהר מלטעות.